

HET MEISJE UIT VENETIË

Voor Paul en Lili

PROLOOG

LIDIA, 1938

Lidia trok de gordijnen van haar slaapkamer open en opende de luiken. De vochtige ochtendlucht streefde haar gezicht en ze stopte een eigenwijze donkerbruine krul achter haar oor. Ze streek haar handen over de koele marmeren vensterbank en staarde uit over de lagune. De parelroze gevel van het Dogepaleis glinsterde in de vroege herfstzon, de zuilengangen en balkons getuigden van de immense macht die er ooit woonde.

Haar huid prikte en ze stapte bij het raam vandaan. Op de *fondamenta*, de straat langs het kanaal beneden, marcheerden twee van Mussolini's Zwarthemden – een gewapende groep die de taak had iedereen die tegen hem was in het gareel te brengen – doelgericht naar het waterbusstation van de *vaporetto*. Het was ongebruikelijk om ze zo op straat te zien en haar hart ging tekeer. Voor zover zij wist, hielden de *squadristi* zich meestal gedeisd, omdat ze gewaar-schuwd waren de toeristen niet bang te maken. Het toerisme was blijkbaar van vitaal belang voor de economie en Mussolini had de Zwarthemden bevolen om zich te onthouden van praktijken zoals het openlijk vastbinden van een 'onruststoker' aan een boom en het door de strot duwen van een liter castorolie. Lidia huiverde. Venetië had weinig bommen, maar de Zwarthemden zouden wel pilaren vinden waar ze deze verachtelijke daad stiekem konden uitvoeren. Zij was een fervent antifascist, net als haar geliefde, Renzo, en haar

groep universiteitsvrienden; zij maakten er werk van om de Zwart-hemden in de gaten te houden. Van een afstandje. Ze zou niet graag te dicht bij één van hen in de buurt komen.

De verleidelijke geur van koffie vulde haar neusgaten. Ze liep door de smalle gang naar de keuken, een vierkante kamer aan de achterkant van het paleisachtige appartement. Haar papa keek op van het boek dat hij aan het lezen was. ‘Klaar voor je eerste dag?’ vroeg hij terwijl hij zijn bril op zijn dunne neus zette.

Ze schonk zichzelf koffie in uit de mokkapot op het fornuis en schoof een stoel onder de tafel vandaan. ‘Ik kijk er al weken naar uit.’ Vooral meer van Renzo te zien, dacht ze.

Ze deed twee theelepels suiker bij haar koffie. De zoete, donkere vloeistof gleed door haar keel en ze glimlachte naar papa. ‘Moet u veel patiënten bezoeken?’ ‘s Ochtends deed hij zijn ronde.

‘Te veel, *cara mia*. Ik kan niet wachten tot je afgestudeerd bent, zodat je bij mij in de praktijk kunt komen werken.’

Ze pakte een stuk brood en smeerde er jam op. ‘Nog vijf jaar te gaan. Het lijkt wel een heel leven...’

‘Voor jou wel, want je bent jong. Voor mij gaan vijf jaar in een flits voorbij.’

Nadat zij en papa hun ontbijt op hadden, bracht ze hun borden naar de gootsteen. Ze spoelde ze af met heet water en liet haar gedachten de vrije loop. Ze had zo graag gehad dat haar moeder hier was geweest om te zien dat ze aan haar tweede jaar medicijnen was begonnen. Mama was professor Engels aan de universiteit geweest tot ze zes jaar geleden haar strijd tegen kanker verloor. Het was dankzij haar dat Lidia vloeiend Engels had leren spreken, en het was ook dankzij haar dat ze haar Joodse afkomst had leren waarderen. Mama had hun leven thuis verrijkt met Joodse tradities, zoals het aansteken van kaarsen op vrijdagavond, het koken van Joods eten en het vieren van Joodse feestdagen. Lidia en haar ouders waren seculiere Joden, ze gingen alleen naar de synagoge voor bruiloften of begrafenissen. Ze waren Italianen die Pesach vierden in plaats van

Pasen. Ze slikte de brok verdriet weg die in haar keel was opgekomen. Ze miste mama nog steeds zo erg.

Ze pakte haar jas uit de kast in de gang en trok hem aan. Papa deed de voordeur al open. Ze passeerden hun buurvrouw, signora Rossi, aan de voet van de trap die naar de appartementen leidde. ‘*Buongiorno,*’ groette de mollige vrouw van middelbare leeftijd hen, met een zak versgebakken broden onder haar arm.

Ze wensten haar op hun beurt een goedemorgen en stapten uit hun palazzo de fondamenta op. ‘Ik zie je vanavond, cara mia,’ zei papa, terwijl hij met zijn dokterstas zwaaide. ‘Veel plezier met de start van het nieuwe semester.’

‘Dat komt wel goed.’ Ze kuste papa’s gladde wang en rook de vertrouwde kruidige geur van zijn aftershave. Hij was haar rots en ze hield onvoorwaardelijk van hem.

Bij het vaporettostation Zitelle gingen ze ieder hun eigen weg – Lidia nam de waterbus naar Zattere, vanwaar ze naar de universiteit zou lopen, en haar vader ging richting de San Marco wijk om de eerste patiënt van deze ochtend te bezoeken.

Lidia nam plaats op de voorsteven en omhelsde haar tas terwijl de motoren in hun achteruit gingen en de boot van de pier wegvoer op het Giudeccakanaal. Zou Marta bij de volgende halte instappen? Marta was haar beste vriendin. Ze hadden elkaar op de middelbare school ontmoet en hadden een gemeenschappelijke afkeer voor de cultus van Mussolini. Ooit moesten ze in de klas zijn biografie lezen en hadden ze achter hun handen gegrinnikt toen ze lazen over de duce, de leider, die in de dierentuin met een leeuw in zijn kooi speelde. Marta’s vader had hun van tevoren verteld dat de leeuw tandeloos was geweest.

De waterbus stopte al snel bij de halte Redentore. Lidia zwaaide toen ze Marta’s blonde haar zag in de menigte van ochtendforenzen. ‘*Ciao,*’ riep ze.

Marta sjokte naar de voorkant van de boot en ging zitten. ‘Ga je dit jaar nog meer lijken ontleden?’ vroeg ze met een grimas.

‘Nee, dat laten we aan de eerstejaars over.’ Lidia grijnsde. ‘Ik verheug me erop om in plaats daarvan over alle verschillende ziektes te leren.’

Marta maakte een kokhalzend geluid. ‘Liever jij dan ik.’ Ze studeerde voor architect en was veel meer geïnteresseerd in kunst dan in wetenschap. ‘We doen tenminste allebei iets met onze hersenen.’ Ze verlaagde haar stem tot een fluistering. ‘Als Mussolini zijn zin had gekregen, waren we nu echtgenotes en moeders.’

Lidia wierp een blik op de mensen die vlak bij haar zaten. Het zou geen goed idee zijn om haar gedachten in het openbaar te uiten. Ze drukte een vinger op haar lippen en knipoogde naar haar vriendin.

Een kwartier later wandelden zij en Marta arm in arm richting Ca’ Foscari. Ze kende deze smalle *calli* – die Venetianen zoals zij de autovrije straten noemden. Ze kende de bruggen over de kleine kanaaltjes langs de weg. Ze kende de pleinen, de *campi*. Ze kende de donkere steegjes, zo smal dat ze beide muren met haar uitgestrekte handen kon aanraken. Dit was haar stad; ze kende hem zoals ze zichzelf kende.

Niet veel universiteiten ter wereld waren gevestigd in een gotisch paleis met uitzicht op een waterweg zo mooi als het Grote Kanaal van Venetië. Ze verwonderde zich er weer over toen zij en Marta de binnenplaats betraden. Haar adem stokte. Daar stond Renzo, groot en knap als altijd. Maar waarom stond hij op de trap? Hij had gisteren nog gezegd dat hij een vroege les had op de rechtenfaculteit en dat hij haar zou ontmoeten voor de lunch in de mensa, de kantine waar ze altijd aten tijdens de pauze.

Ze maakte haar arm los van die van Marta. ‘Ik ga even ciao zeggen tegen Renzo.’

‘Ren naar je *moroso*,’ zei Marta lachend. ‘Ik wacht hier op je...’

Maar Renzo had haar al gezien en rende de trap af. Ze ontmoeten elkaar in het midden van de binnenplaats. Haar hart sloeg over toen ze zijn ernstige uitdrukking in zich opnam. 'Wat is er aan de hand?'

Hij wierp een blik van de ene kant van de patio naar de andere voordat zijn ogen de hare ontmoetten.

Ogen gevuld met ellende.

'Alle Joden zijn van de universiteit verbannen,' zei hij zonder omhaal.

Ze schrok. 'Hoe bedoel je "van de universiteit verbannen"?'

'Ik ging me inschrijven en ze duwden een stuk papier in mijn handen. Er is een koninklijk besluit genomen dat Joden uitsluit van openbare ambten en hoger onderwijs.' Renzo's diepe baritonstem leek een octaaf hoger te zijn geklommen.

Lidia schudde haar hoofd. 'Er moet sprake zijn van een misverstand. Dit kunnen ze ons niet aandoen.'

'Wij zijn Joden en dat is voor hen reden genoeg.'

Ze perste haar lippen op elkaar. 'Nou, ik denk nog steeds dat er een vergissing is gemaakt. Dit is Italië, niet Duitsland...'

'We gaan elke dag meer op Duitsland lijken.'

'Ik hoop het niet.' Ze keek om zich heen naar Marta, die zich vast afvroeg waarom ze zo lang bleef hangen.

Marta was al naar hen toe komen lopen. Ze kwam naar Lidia toe en raakte haar hand aan. 'We kunnen ons maar beter gaan inschrijven,' zei ze.

'Dat kan ik niet.'

'Waarom niet?'

Lidia legde het uit, en Marta's wangen werden rood. 'Het spijt me zo. Hierdoor schaam ik me om Italiaan te zijn.'

'Renzo en ik zijn ook Italianen,' zei Lidia. 'Er moet toch iets zijn wat we kunnen doen...'

'Wees voorzichtig, *cara*.' Renzo sloeg zijn arm om haar schouder.

'Mensen staren naar ons.'

‘Renzo heeft gelijk. Trek geen aandacht,’ adviseerde Marta. ‘Er zijn zijn Zwarthemden die zich voordoen als studenten.’

Lidia knikte. Ze klemde haar kaken op elkaar, vastbesloten om de tranen van woede en frustratie niet uit haar ogen te laten ontsnappen.

‘We kunnen beter naar huis gaan.’ Renzo’s greep op haar schouder verstrakte. ‘Laat me met je meelopen naar het vaporetto station.’

‘Ik zie je later wel, Lidia.’ Marta’s ogen zochten haar gezicht af. ‘Nadat je het aan je papa hebt verteld.’

O, *Dio*, papa. Ik vraag me af of hij het gehoord heeft.

‘Dit zal de druppel zijn voor mijn ouders,’ mompelde Renzo. ‘Ze overwegen al een tijdje om Italië te verlaten.’ Hij kneep in Lidia’s arm. ‘Ik hoop dat jij en je vader met ons meegaan...’

Haar borstkas verstrakte. Venetië verlaten? Zou papa dat overwegen? En, belangrijker nog, zou zij dat doen? Ze hield van deze stad en voelde zich altijd verdrietig als ze er wegging.

Ze bracht de rest van de ochtend door met ijsberen in het appartement. Renzo belde haar ‘s middags op en ze praatten meer dan een uur - ze probeerden manieren te bedenken om hun studie voort te zetten. Misschien konden ze een privé studie doen? Maar de kosten van lessen zouden onbetaalbaar zijn, en ze moesten examens afleggen om diploma’s te halen.

Om vijf over zes kondigde het geluid van een sleutel die in het slot werd gedraaid de komst van haar papa aan. ‘Hoe was je dag, cara mia?’ riep hij, terwijl hij zijn dokterstas in de gang liet vallen en zijn jas uittrok. ‘Heb je nog iets nieuws geleerd?’

‘Nee, dat heb ik niet.’ Haperend vertelde ze hem over het koninklijk besluit.

Papa’s gezicht vertrok even. Daarna zette hij zijn gebruikelijke stralende uitdrukking weer op. ‘Ik weet zeker dat de situatie slechts

tijdelijk is. Over een paar weken zal het decreet worden teruggedraaid.'

Papa ziet altijd de zonnige kant van de situatie in.

'Ik kan er niets aan doen dat ik van streek ben. Haar stem trilde. 'Hoe kan Mussolini de koning dit laten doen? Het is zo oneerlijk.'

'Rustig maar.' Papa klopte op haar arm toen ze op de bank in de woonkamer gingen zitten. 'Ik weet zeker dat het gewoon een politiek spelletje van Mussolini is om dichterbij Hitler te komen.'

Ze haalde haar handen door haar haar. 'Ik begrijp niet hoe je er zo rustig onder kunt blijven...'

Papa keek over het randje van zijn bril. 'Het heeft geen zin om je er tegen te verzetten.'

Hij leek op het punt te staan zijn verklaring aan te vullen toen het rinkelen van de telefoon hem onderbrak. Hij nam op en Lidia liet hem alleen om zijn gesprek te voeren – waarschijnlijk met een patiënt.

In de keuken schonk ze zichzelf een glas water in. Papa's stoïcijnse houding was zijn manier om ermee om te gaan. Je moet proberen meer op hem te lijken, Lidia, dacht ze.

Ze draaide zich om toen papa door de deur kwam. 'Dat was Giacomo Zevi aan de telefoon. Hij en Eva hebben ons uitgenodigd om te komen eten.' Papa wreef over zijn buik. 'Hun dienstmeisje kookt gegrilde zeebaars met pijnboompitten en rozijnen.'

Giacomo en Eva waren Renzo's ouders. Lidia beet op haar lip en herinnerde zich wat Renzo had gezegd over het verlaten van Venetië.

'Is het niet een beetje laat om uit te gaan?'

'We nemen een *motoscafo* om tijd te besparen,' stelde Papa voor. 'Er is er vast wel een bij het vaporetto station.'

'Geef me even om me op te frissen,' zei ze zuchtend.

Een zure smaak vulde haar mond en draaide haar maag om. Hoe kon ze meer op papa lijken? Ze stond op het punt alles te verliezen wat ze zich altijd als haar toekomst had voorgesteld.

Op haar kamer kleeft ze zich om in een schone blouse en stiftte

ze haar lippen met dieprode lippenstift. De *fascisti* keurden het af dat vrouwen lippenstift droegen, maar zij was in een uitdagende bui. Na een snelle blik in de spiegel kamde ze de klitten uit haar weerbarstige haar.

Papa wachtte op haar in de gang en een half uur later stapten ze uit bij de aanlegsteiger van San Toma aan het Grote Kanaal. Vanaf daar liepen ze naar het appartement van de Zevi's in de Calle del Forno.

Giacomo had zijn geld verdiend met de verkoop van dure sieraden aan toeristen in zijn winkel aan het San Marcoplein en het appartement van Zevi weerspiegelde die rijkdom. Er hingen kroonluchters aan het plafond en fluwelen gordijnen sierden de ramen.

Renzo begroette Lidia en haar vader bij de deur en leidde hen naar de eetkamer. Ze zag de moedeloosheid in Renzo's ogen en haar hart deed pijn.

'Laten we eerst van ons diner genieten en daarna de situatie bespreken,' stelde Giacomo voor, terwijl hij iedereen een glas witte wijn inschonk.

Lidia had Renzo's ouders altijd gemogen. Ze maakten al deel uit van haar leven zo lang ze zich kon herinneren. De Joodse gemeenschap in Venetië was klein en zij en haar ouders kenden elkaar al van kinds af aan, net zoals zij en Renzo elkaar hadden gekend. Hoe konden de Zevi's er ook maar aan denken om weg te gaan van hun thuis? Ze hoopte tegen beter weten in dat dat niet zou gebeuren.

Maar haar hoop werd de grond in geboord zodra de maaltijd voorbij was en iedereen zich naar de weelderige woonkamer verplaatste.

Eva klopte op de sofa, en Lidia ging naast haar op het pluchen kussen zitten. Renzo ging aan haar andere kant zitten, terwijl papa en Giacomo de fauteuils aan de overkant namen.

'Deze rassenwetten zijn een belediging,' zei Giacomo recht voor z'n raap, terwijl hij met zijn vingers een torentje maakte.

Papa knikte. 'Daar ben ik het mee eens, maar het zal vast iets

tijdelijkes zijn...’

‘Daar ben ik het niet mee eens.’ Giacomo schudde heftig zijn hoofd. ‘Alle kranten hebben nu één stem, en die stem is gericht tegen ons, Joden. De beweging bouwt zich al jaren gestaag op. Een krantenartikel hier, een officieel memorandum daar. Het is alsof dit allemaal een zorgvuldig geplande campagne is.’

‘Je overdrijft, mijn vriend,’ Papa haalde diep adem. ‘Hebben jij en ik niet met onze landgenoten tegen de Oostenrijkers gevochten tijdens de Grote Oorlog? Onze militaire dienst is het bewijs van onze trouw aan Italië.’

‘Wat vindt u van het “Manifest van de Wetenschappers”, dokter De Angelis?’ vroeg Renzo aan papa. Het artikel was een maand geleden gepubliceerd in *Il Giornale d’Italia*, waarin stond dat Italiaanse Joden geen echte Italianen waren, maar een vreemd ras.

‘Gewoon propaganda. Er is geen antisemitisme in Italië – zelfs de duce zegt dat.’ Papa zwaaide met zijn vinger. ‘Wij zijn een kleine minderheid, diep geïntegreerd in de Italiaanse cultuur en samenleving. We zijn hier al sinds de Romeinse tijd. Het is niet zoals elders in Europa. Mussolini heeft zelf het racisme van nazi-Duitsland bekritiseerd. Hij had toch ooit een Joodse minnares?’

‘Waarom heeft hij de koning dan deze afschuwelijke wet laten uitvaardigen?’ Lidia hield haar hoofd schuin naar Papa.

‘Ik heb het je gezegd, cara mia. Mussolini wil Italië aan Duitsland koppelen. Dit is allemaal voor de show en zal tot niets leiden.’

‘Je hebt te veel vertrouwen in het regime,’ onderbrak Eva. ‘Giacomo en ik denken er al maanden over om naar Zwitserland te verhuizen. We hebben een aanbod voor ons bedrijf gehad. Wat er vandaag is gebeurd, heeft ons doen besluiten dat het tijd is om het aanbod te accepteren en te vertrekken.’

Lidia zakte in haar stoel. Ze wist wat Giacomo zou zeggen, en hij zei het ook. ‘Waarom komen jij en Lidia niet met ons mee? We zullen jullie helpen settelen totdat jullie een nieuwe praktijk kunnen opzetten in Lugano.’

Papa verstijfde. ‘Dank je, maar ik kan jullie liefdadigheid niet aannemen. Bovendien ga ik niet weg. Lidia en ik hebben niets verkeerd gedaan. Ons leven is hier. Mijn patiënten hebben me nodig en Lidia moet aan haar studie denken. Dingen zullen snel genoeg weer normaal worden.’

Normaal? Hoe kon het leven ooit normaal zijn zonder Renzo? Lidia rommelde met haar vingers in haar schoot. Ze herinnerde zich hun eerste kus. Ze waren toen pas zes jaar oud en liepen over het San Marcoplein achter Renzo’s Engelse kindermisje aan. Hij had haar hand gepakt en haar op de wang gekust. ‘Wil jij mijn *morosa* zijn?’ had hij gevraagd. Haar hart was gevuld met geluk en ze had toegestemd om zijn liefde te zijn. Sindsdien waren ze onafscheidelijk.

Maar als hij echt van me hield, zou hij hemel en aarde bewegen om in Venetië te blijven.

De gedachte was onwillekeurig opgekomen, en hoe ze ook haar best deed om het te onderdrukken, het idee won aan kracht naarmate de avond vorderde. De discussies tussen papa en de Zevi’s werden slechts achtergrondgeluiden van het misselijkmakende gevoel van ontzetting dat haar ziel was binnengedrongen.